

KÖNYVESPOLC

Magyar ritkaságok

Három, történeti értékű munka jelent meg az elmúlt hetekben. Ezek közül kettő a „Magyar ritkaságok” sorozat része, a harmadik pedig egy klasszikus mű utánnyomása. E kötetekről szólunk röviden az alábbiakban.

Körösi Csoma levelesládája

Szilágyi Ferenc bevezető tanulmányával adta közre a Szépirodalmi Kiadó Körösi Csoma Sándor életének legfontosabb dokumentumait. Szerencsés ötlet volt — és jó alkalmat teremtett kivitelezéséhez a bicentenárium — egyúttal gyűjteni, egy kötetben összefoglalni mindazokat a leveleket, feljegyzéseket, emlékirat-részleteket, beszámolókat, nyilatkozatokat, hivatalos iratokat, amelyek e méltán ünnepeket fűzős, világhíres hazánk fia életművének szinte minden mozzanatáról többé-kevésbé hiteles, de mindenképpen dokumentumértékű képet rajzolnak.

„A levelesládába — írja bevezetőjében a kötet anyagát sajtó alá rendező szakember — nemcsak a valódi, a kézzel fogható, eredeti levelek tartoznak be, hanem mindazok, amelyek valaha a tudós megírt, sőt a régimódi levelesládák egyéb iratokat — családi vonatkozású naplójeljegyzéseket, emlékeztetőket, újságkivágatokat is őriznek.”

Ez a levelesláda most először nyílik ki, élénk tárva feltett kincseit, a máshonnan részletekben, vagy egészükben már ismert dokumentumok mellett olyanokkal is megismertette az érdeklődőt, amelyeket eddig, kinyomtatva, nem olvashattunk.

Igy például a göttingai egyetemi könyvtár kölcsönzési nyilvántartását, azoknak a köteteknek listáját, amelyeket Csoma áttanulmányozott a felkészülést szolgáló években. A szakértő bizonyára fontos következtetésekre juthat — ismervén e művek tartalmát — arra nézvést: hogyan alakult, formálódott Csoma érdeklődése, miként bontakozott ki teóriája, amelynek hitelességéről személynél kívánt meggyőződni, válalva a hosszú utazást. De az olvasmányok között ott van Homérosz, Euripidész, Dante, Schiller, s Boecaccio Dekameronja is.

„En a székegy nemzetség szülte vagyok. Ez a magyaroknak az a törzse, amely a kereszténység negyedik századában telepedett le a régi Dáciában, s jelenleg Erdély nagyfejedelemségét lakja. Ő felsége, Ausztria császáranak uralkodása alatt.”

A levelesládát kinyitva ez az első töredék, amellyel megismerkedhetünk. Csoma Keneddy századoshoz intézett jelentésének részlete a legendák és hagyományok útvesztőjébe vezet. Hogy aztán onnan a maga híreinek s dicsőségének emberformáló hagyományával megtérvén bukkanjon föl újra a székegy népmesében... „Aztán az őz lélek ölebe hajtván fejét elaludt és többé föl sem ébredt. Ennek így kellett történnie, mert az Isten azt rendelte, hogy azon ember, aki a világ végét elérte, egyszerűsége miatt életét végéig elrejtve legyen. Az őz lélek Csomát szépen eltemette és megsíratta, a tenger hullámai őt a mai nap is sírátják.”

Körösi Csoma Sándor levelesládája lélekemelő olvasmány. Kincseket rejteget, titkok megfejtésének örömeit kínálja. A vállalkozás dicséret a kiadót, s a szöveg igényes gondozóját. (Szépirodalmi)

Duka Tivadar műve

Ezeröttszáz példányban a Buddha Misszió kiadásában jelent meg Csoma első életrajzírójának, a kalandos sorsú Duka Tivadarnak, 1885-

ben napvilágot látott munkája — reprintkötétként. Száz évnek kellett elteltie, míg ez az alapvető fontosságú munka újra megjelenhetett ott, ahol szükségképpen a legnagyobb érdeklődés nyilvánul meg. Körösi Csoma Sándor élete és munkássága iránt — vagyis itthon: Magyarországon.

S miközben egyrészt feltevéseket elismerés illeti a Buddha Missziót, ahogy kiegyenlítette kulturális adósságunkat, a száz év hallgatásához foghatóan sajnálatos tény az alacsony példányszám, a példányszámból adódóan magas ár, és a nyomdai kivétel egyenlően színvonalosa. Az izléses bőrkötés aligha felelteti, hogy az oldalak egynemelyike szinte olvashatatlannak. A kiadó házi-nyomdája nyilvánvalóan nem rendelkezik olyan eszközökkel, mint egy hivatalos könyvgyártó műhely. Ez persze megintcsak nem róható fel a missziót felvállaló misszionárnak. Így a recenzens csak reményét fejezheti ki: vajha nem kelene újabb száz évet várni egy újabb Duka-hasonmás kiadásra, amely nagyobb példányszámban, olcsóbb s mégis élvezhetőbb kivitelben ajándékozna meg a közönséget azzal az élménnyel, amit egy forrásértékű kortárs-beszámoló közvetlen tanulmányozása jelent. Mert Görgey adjutánsa, az emigráns jogász, aki idegen földön tanulta ki az orvoslás tudományát és szegődött el — ebben a minőségben — az angol gyarmati hadsereghez, első kézből vett információk alapján állította össze biográfiáját, s egyedül kötetben olvashatja magyarul a magyar olvasó azokat a tanulmányokat, amelyek a lámakolostorokban születtek: Csoma értekezéseit a tibeti tudományosságról — filozófiáról az orvoslásról, a szent könyvek értelmezéséről a nyelvre vonatkozó ismeretleiről.

Ezek a tanulmányok még Csoma életében megjelentek, többségük a Bengáliai Ázsia Társaság folyóiratában. Az életmű fontos részét képezik, pusztá áttekintésük is érzékelteti azt a rendkívüli intellektuális erőparát, amelyet a tanok megismerése az „idegen tanítvány” számára jelenthetett. Ugyanakkor bepillantást engednek egy számunkra mindmáig idegen világba, annak gazdag kultúrájába, hagyományrendszerébe.

A reprintkötet a bicentenárium fontos kiadványa. (Buddhista Misszió)

(buzá)

Bél Mátyás tanulmányai

Idén már két kiemelkedő tudományos évfordulóra emlékeztünk, az egyik Körösi Csomáé, a másik a 300 éve született Bél Mátyásé volt. Körösi neve nemzetközileg is ismert és elismert, így a róla megjelent visszaemlékezések száma és terjedelme is nagyobb volt, mint tudóselőd-jéé. Pedig Bél Mátyás sem volt kisebb szaktekintély: a XVIII. század legjelentősebb hazai nyelvészének, geográfusának, történésének tartjuk.

Besztercebányán és Pozsonyban tanított, majd leköltözött, 1744-től pedig esperes. 1721-ben hirlapot alapított — talán a legkorábbi hazait — kiadta a Károli-féle biblia javított változatát, számos fontos nyelvtankönyvet írt, ismereteket orvostörténelmi és vegytani tanulmányai is. Fő műve természetesen az oly sokat emlegetett Notitia, melynek sajnos, csak néhány része jelent meg, 2764 album-lapnyi terjedelemben. Gyűjtésének java kéziratban maradt, de remélhetőleg az elkövetkező években ezeket is sajtó alá rendezik, s így

talán teljessé válik. Az új Magyarország történeti-földrajzi ismertetése című egyedülálló vállalkozása.

Bél Mátyás nevét az akkori tudósvilág jól ismerte Pétervártól Londonig, hiszen számos tudóstársaságnak volt tagja, s idézték őt az angol professzorok ugyanúgy, mint az orosz természetűdős, Lomonoszov. Ennek ellenére munkásságának kevés folytatója akadt, és bár Batthyány József érsek 82 kötetnyi kéziratot vásárolt meg hagyatékából Esztergom számára, Kollár Adam pedig 19-et a bécsi tudóskör okulására, ezek teljes feldolgozása és kiadása még várat magára.

A XVIII. század legmodernebb elveit hirdető pedagógusa volt tán, s e tekintetben már több követője is akadt, legismertebb talán fizikussá lett tanítványa, Segner János András. Fiai is a tudós életpályát választották: János Teofil a Felvidéken lett orvos, Mátyás Gottfried jogászként működött, Károly András pedig történész, irodalomtörténész lett, aki 1751—1781. között Lipcsében szerkesztette az Acta Eriditorum elnevezésű periodikát.

Az elmúlt évszázadokban Bél Mátyásról — különösen nyelvészeti és geográfiai munkásságáról — csak hosszabb-rövidebb tanulmányok jelentek meg, műveiből az első válogatás viszont most, a könyvhét idején látott napvilágot Tarnai Andor szakértelmének köszönhetően. Elsőrendű ez a gyűjtés, melyben nyelvtanainak alapon-dolaitól túlmenően helyet kapott a régi hun-szkíta irodalomról készített 1718-as írása, néhány levele, egy korai tudóstársasági tervezete — ez utóbbit más változatban már olvashattuk a Magyar Tudomány hasábjain — és egy részlet 1735-ös Adparatásából. E műve címe talán így fordítható magyarra: Magyarországi történetéhez való segédlet, avagy vegyes gyűjteménye részint kiadatlan, részint kiadott, de elveszett emlékeknek.

A Magyar Ritkaságok sorozat „Hungariából Magyarországi felé” című kötete, mely Bél Mátyás tanulmányaiból közöl részleteket — mintaszere. A szerkesztő természetesen semmi módon sem törekedett, hiszen több tízezer oldalnyi az a latin, cseh, német, vagy magyar nyelven megjelent gondolat-sor, amely egyik legkiemelkedőbb XVIII. századi gondolkodónk, Bél Mátyás nevéhez fűződik. A kötet lényegében körvonalazza azokat a feladatokat, amelyek a hazai kutatókra, fordítókra várnak, hogy a magyar nyelven olvasók számára hozzáférhetővé tegyék e rendkívüli tehetségű ember tudományos életművét.

A XVIII. századnak hozzá-mérhető áttekintő képességgel bíró hazai tudósa nem sok akadt, de róluk ugyanolyan keveset tudunk, mint Bél Mátyásról. Hogy róla mégis egy szerény körkép kialakíthatunk magunkban, ez most elsősorban a kötet felolvasásának köszönhető. (Szalai Anna) és a neves fordítóknak (Déri Balázs, Donáth Regina) köszönhető, akik Tarnai Andorral együtt mindent megtettek azért, hogy egyre gazdagodó magyar nyelvű művelődéstörténelmi irodalmunk újabb fontos gyűjteménnyel, szép színfolttal bővüljön. Várjuk a folytatást, a sorozat további köteteit is, amelyek szerkesztésének sajnos, már nem lehet aktív részese neves irodalomtörténés-zünk, Bella György, aki jónéhány saját művével is megpróbálta megvilágítani számunkra: hogyan haladt a honi gondolat Hungariából Magyarországra felé. Ennek része a most megjelent kötet is. (Szépirodalmi)

(gazda)

SZÉLRÓZSA

Író az Arbatról

A nálunk is népszerű Bulat Okudzava idén töltötte be a hatvanadik évét. A Szegény Avroszimov című regénye fül-szövege szerint „örmény-grúz” származású íróról talán kevesebb ismert, hogy született moszkvai, a legendákkal övezett negyed, az Arbat szülőtte — és ennek szerelme. Itt telt a gyerekkora, itt járt iskolába, csak később utazott a családdal az édesapja és édesanyja szülőföldre, Grúziába. Moszkvában falusi származású, orosz dajkája volt, mint maga vallja: az orosz folklórban nőtt fel. A háború alatt az észak-kaukázusi fronton előbb aknavető, majd sebesülése és felgyógyulása után a nehéztüzérségnél rádiós volt, s a háború befejezése után lett a tiblizsi egyetem hallgatója. Kalugai tanító korában támadt fel benne a másik szellemi örökség, a grúz érdeklődés.

A „háborús nemzedék” tagjainak később jelentkezett az irodalomban. Húsz évvel ezelőtt, a fiatal költők nyilvános fellépése az egyik legnépszerűbb szereplő, aki maga adta elő és kísérte gitárral a megzenésített verseit.

Erdekes, amit Puskin-élményéről mond: gyerekkorától olvasta — és hitte —, hogy szereti a költőt, ám ma már tudja, hogy valójában negyvenéves korában fedezte fel igazán az orosz irodalom klasszikusát. Egészen más szemmel olvasta újra műveit, mintha egy közeli ismerős verseit ismerte volna meg, akinek a tragédiája őt is mélyen érintette.

Okudzava versekkel kezdte, később a prózakorszak következett el a pályáján, manapság pedig mintha mindkettő együtt élne. A különböző folyóiratok friss kötetényeit közik. A Druzsba Narodóban megjelent a Találka Bonaparttal című regénye, régi és új verseinek gyűjteménye is olvasók elé kerül.

Ugy érzi, „szerencsés irodalmi sorsa” volt: „Ez sok nehézségből, akadályból, konfliktusból tevődött össze — de hát épp ez a szerencse! A sorsom megedzett, sok mindenre megtanított és ugyanakkor nem fosztott meg attól a képességtől, hogy kifejezzem magam mindazon eszközök segítségével, amelyekkel a természet megáldott.”

(m—ó)

Kaszt és nép

Tatjana V. Ventzel A cigány nyelv című könyve angol fordításban is megjelent a moszkvai Nauka kiadónál. Potom 80 kopejkába kerül ez a 104 oldalas munka, aminek külön időszerepét ad, hogy hazánkban nemrégiben készült el az első — noha távolról sem teljes — cigány szótár és néhány tankönyv cigányok és magyarok számára.

Az 1500 éve vándorló cigányságnak — a szerző szerint — nem egy nyelve, hanem a helyi, befogadó népektől kölcsönzött szavakból és fogalmakból gazdagított, variált nyelvei vannak. Egy finnországi cigány nem tud kommunikálni egy rágógumit rágó amerikai vagy egy jereváni cigánnyal. Maga a „cigány” elnevezés is helyileg meghatározható eredetű. A szovjet nyelvész szerint az ógörögök illették először az „athigianos” (eretnek, hitetlen) jelzővel a köztük élő „aligányokat”. A görög szóból alakult ki a thigianos, a tziganos, a tzigány. Az angol-szász világban a „Gypsy” elnevezés pedig egyértelműen arra utal, hogy az angoloknál sötétebb bőrű népet „Egyiptomból” származtatják. Tevéken. A cigányok saját nyelve szerint ők a „Rom” népe, nyelvük a „romani”, melynek viszont semmi köze se az antik Rómához, sem a mai Romániához. A népnév egy — a cigányoknak az indiai szubkontinensről történt; elvándorlása idején használt — névből

származik. Így hívták a táncot, muzsikával foglalkozó kaszt tagjait.

A sokféleképpen osztályozható mai cigány nyelvnek azonban számtalan őseredeti szakszókincs-indiai száva van, nem beszélve a nyelvtani hasonlóságokról. A cigány nyelv kutatói a szakszókincs bővítését — nagyjából — követelték, a valaha csak egy kasztot képviselő, majd etnikummá átalakult néptörténetére is.

A tömör monográfia ismerteti a cigány nép függetlenségére vagy törekvéseire, az asszimilációval szembeni szívós és másfél ezer évre visszatekintő ellenállását és — becsüleken alapuló — lélekszámukat a világban. Van, aki 2,5 millióra, van, aki 12 millióra becsüli az öt földrészen élő cigányság számát. A Szovjetunióban az 1979-es népszámlálás szerint 209 000 magát cigánynak valló ember élt. Ennyire becsülik az Egyesült Államokban élő cigányok számát is. Kelet-Közép-Európában több mint egymillióan élnek.

Tatjana V. Ventzel hozzáértéssel és emberséggel foglalkozik a kérdéssel, de kevés reményt fűz a sokféle tagolt cigány nyelv megújításához és a befogadó népekhez egyre inkább hasonló etnikum megmaradásához. Persze, az elmúlt másfél ezer év története mintha mást bizonyítana. De ki tudja?!

N. K.

Új Globe

A londoni színházi élet, vagy évad eseménye tömören — ha levélben kellene beszámolnunk róla — két dokumentum jellegű darab bemutatója és a Globe Színház újraépítésének híre volt. Igen, majdnem négy évszázad után ismét felépítik ugyanazon a helyen, eredeti formájában és azonos faanyagból a színpadi művészet ama szent csarnokát, ahol ennek az irodalmi műfajnak sok remekműve először hangzott el. Hiába, az angolok a hagyomány ápolásában sokszor önmagukat is fölülmúlják. Lehetőséges persze, hogy e hódolat mögött idegenfoglalmi és üzleti számítás is rejlik, kétségtelen azonban, hogy a közeli Old Vic Theatre bezárása óta is elavult és veszélyessé vált — a nézők állandó otthona a Shakespeare-műveknek.

Sokan bírálják a tervet a Temze partján, mert a művekkel ellentétben a Globe Theatre a maga korában sem állta ki a „globuszi” próbát: 1599-ben építették és már 1613-ban egy óra alatt leégett a VIII. Henrik előadásában. Nagyobb baj nem történt, mert szabadtéri színház volt, másfélszáz befogadóképességgel. Most is a nyári játékok számára építik fel a folyóparton, a Blackfriars és a Southbank hid kö-

zött, nem messze a Tower-tól.

Dramái jellegű az a két darab is, amely a bemutatók óta beszédtéma. Michael Hastings már 1967-ben nagy sikert aratott Lee Harvey Oswald című dokumentum-dramájával, amelyben a Kennedy-gyilkosságot dolgozta fel, legújabb műve azonban kevésbé sikerült. A Tom and Viv T. S. Eliot és Vivienne Haig Wood szerencsétlen házasságát mutatja be, ugyancsak történelmi háttérrel, de kevésbé meggyőzően. A költő ebben az eleve rossz házasságban a bolondok házába zárta feleségét, hogy megszabaduljon tőle, s e törekvésben a házasságot kezdetben ellenző nagypolgári szülők is támogatják. A szerző e családi drámában — az asszony buta és semmirekellő fiúve az egyetlen elviselhető figura — eléggé felszínes, darabja valóban csak dokumentum, a férj, asszony és család bonyolult kapcsolatának és drámájának okait képtelen kibogozni és elénk tárni. Nehéz drámát írni erről a nagy költőről és drámaírójáról, aki amerikaiak születte, de angolnak vallotta magát. A dokumentumdrámát a Royal Court Theatre-ben játsszák.

A másik darab politikai ihletű. Hugh Whitmore

Pack of Lies (Egy sereg hazugság) ugyancsak megtörtént eset; egy London külvárosában élő kanadai származású házaspár kémhőstíriája 1960-ból. A dráma a Rosenberg-házaspár mártíromságára emlékeztet, a beszámolókat szerint. A Lyric Theatre műsorán szerepel, a Westend-en.

(—mos)

Európaiak Amerikáról

Ezt a címet lehetne adni a világ egyik legnagyobb szak-könyvtárának, amely az egyesült államokbeli Rhode Island Providence nevű székhelyén található. Alapítójáról kapta a nevet: John Carter Brown Library.

John Carter Brown (1797—1874), egy dúsgazdag ősi kereskedőcsalád sarja egyetemet és könyvtárat alapított 1830-ban, de az utóbbit különleges jelleggel. Kizárólag olyan könyvet gyűjtött és vásárolt meg, amelyeket Európában nyomtattak és Észak-, illetve Dél-Amerikával foglalkoztak.

Külön megbízottat szerdortett, akit Európába, elsősorban Angliába küldött. Jól megfizette, mert az úgynök „úgy vadászott az Amerikáról szóló könyvekre, mint macska az egerre”. Főként az első kiadásokra csapott le. Így módon olyan könyvek és dokumentumok jutottak birtokába Kolumbusz leveleitől kezdve az északi és déli kontinens különböző történelmi tartalmú műveik, amelyeket ma már alig-alig lehet meglelni máshol. A gyűjtés valóságilag szenvedélyévé vált. Halála előtt katalógust állított össze. Gyűjteménye több mint 7000 olyan könyvet tartalmazott, amelyek 1801 előtt jelentek meg Európában Amerikáról.

John Nicholas (1861—1900) nevű fiára átragadt a gyűjtő-szenvedély. A könyvtár olyan gyorsan gyarapodott, hogy a kor legkiválóbb történészei és tudósai zarándokoltak el — még Európából is — Providence-ba, mint kimeríthetetlen források. John Nicholas Brown gyakran maga is áthajózott Európába újabb és újabb szakmányaért. (Különösen érdekesek és értékesek a kívándorlásra felszólító propagandairatok a különböző korokból és országokból.) Végrendeletében pénzt hagyományozott egy új klasszicista épületre a gyűjtemény számára.

Halála után a könyvtárat az egyetemhez csatolták, s városi támogatásból, valamint az Egyesült Államokban ugyan-csak dívo „társasági” adományokból tartják fenn. A gyűjtemény anyaga meghaladja a 40 ezret, becslesek szerint itt található az Amerikáról szóló európai irodalom mintegy 70 százaléka. Mindenesetre: aki Amerikáról a legjobbat akarja tudni, ebbe az „európai könyvtárba” látogat. A könyvtár egyébként egy kilenc-kötetesre tervezett bibliográfiát publikál European America címen; ez a jegyzék jól kiegészíti majd az e téren leeddig legalapvetőbb művet, Joseph Sabin harminckötetes Dictionary of Books Relating to America című forrásmunka-jegyzékét.

(v—e)

Egy fiatal szerző átnyitotta első forgatókönyvet Chaplinnek és kiváncsian várta véleményét. Minden idők legnagyobb filmművésze gondosan áttanulmányozta a kéziratot, majd egy kis fejcsóválás után így szólt:

„Kedves barátom, ílyesmit csak akkor írhat majd, ha olyan híres lesz, mint én. Addig azonban csak jó forgatókönyvet számíthat sikerre.”

AZ ÚJ NEMZETI SZÍNHÁZÉRT!

A pénzáramlások csekkiszámlázása: 218-98 226-546-621.

Felvilágosítás a pénzfizetésekkel kapcsolatban: 386-386-as telefonszám.

A vednökség titkárságának telefonszáma: 114-480.